

“SİRLƏRİN SƏRGÜZƏŞTİ” ROMANI: POSTMODERN LABİRİNTDƏ OBRAZ, ZAMAN VƏ MÖVZU PROBLEMLİ

Xülasə

Kamal Abdullanın “Sirlərin Sərgüzəşti” əsərində süjet iki paralel xətt üzərində inkişaf edir. Əsəri oxuyarkən bu gün və keçmişin fonunda gələcək dumanlı görünür. Konkret olaraq əsərin sonunu təxmin etmək mümkün olmur. Bu isə müəllifin uğuru hesab oluna bilər. Roman postmodernizmin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Roman postmodern nəsr texnikasına xas olan iç-içə süjetlər, mövzular, metatəhkiyə, qurğu [fantastika] zənginliyi ilə fərqlənir.

Əsərin girişi ilə gedişatı oxucunu tanıyıb-bilmədiyi, eyni zamanda həm də çox yaxşı tanıdığı zamana çəkir. Fəsil-lər texnikasıyla məbləğin romanın hissələri oxucunu məcbur edir ki, mistik təkrarlanmalar, realığın bəddii sirkulyasiya-sından fərqləndirib ayırsın. Bu isə insanı bərbəzə düşünməyə sövq edir. Mətinlərarası əlaqə və fantastika rəngrəngliyi, intellektuallıq, informativlik nümunəvi oxucunun qavrayış rəkrusunu müəyyənləşdirir.

Bilindiyi kimi, “mətinlərarası əlaqə və üstqurğu texnikalarının tez-tez istifadə edildiyi, müasir romanların mübtəda-daya deyil, əksinə də ifadənin özünə fokuslanan, tarixi gerçəklərlə fantastikani iç-içə verərək tarixdən faydalanan post-modern roman qeyri-adi xarici fantastikasıyla diqqətləri üzünə çəkməyi bacarır.

Açar sözlər: Kamal Abdulla, “Sirlərin Sərgüzəşti”, postmodernizm, paralellik, labirint, müqayisə, roman

Giriş. Postmodern romanda izahedici, məkan və zaman strukturları müasir romana görə maraqlı fərqliliklər göstərir. Postmodern romanın yazarı; cəmiyyətə nəql etmə texnikasıyla oxucunu çaşıdırarkən, “hiper məkan” quruluşu-nun dəyişkənliyi və bir yerdə verilmiş fərqli zaman dilimlərinin quruluşuyla oxucunu vərdiş etmədiyi bir aləmin içində tək buraxar” [1, s.1].

“Zaman və məkanın kəşfiyyəti belə bir guşədə könül xoşluğu ilə ömür sürən Həsən müəllim həyatından xeyli razı idi. Burada hər şey onun ürəyinə idi. Arzusunda olduğu təkliyə və qəlbində yaşatdığı tənhalığa o, nəhayət ki, möhüz bu kəşifmə nöqtəsində qovuşa bilmişdi. Bir məsələdən isə onun özünün də xəbəri yox idi. O bildirdi ki, bu kəşifmə nöqtəsində onun adı Hacı Mir Həsən ağa Səyyahdır. Adı uzun olduğundan və real həyatdakı Həsən müəllim ifadəsi o qədər güşədə ətrafdakılar üçün anlaşılmaz səsləndiyindən, hamı onu Səyyah çağırırdı. Sadəcə, Səyyah. Müəllifi olduğu və bütün Şərqdə ona böyük cəhdim qazandırmış rəsulələ-rində isə o, adətən, tam adı işlədirdi Hacı Mir Həsən ağa Səyyah” [2, s.10].

Romanda intellektuallıqla sadə məişət həyatı tetatet dayanır. Qərribə bir parçılıqla bəridigərini zədələmədən inkişaf edir. Çoxalır, böyüdükcə böyüyür. Və nəhayət, vəhdət təşkil edir.

İki fərqli zaman eyni məkanda reallaşır. Postmodern labirintdə obraz, zaman və mövzu problemi bir-birini izlayır, qovur, itirir və nəhayət, tamamlayır.

Üstqurğu, “altmışlardan sonra postmodern tərifliyə bir çətir altında toplanmağa çalışılan ədəbiyyatın ana fantastika meyilidir. Ədəbiyyatı oyun olaraq görən bir anlayışın məhsuludur; mübtəda-obyekt, daxili dünya-real həyat, qurğu [uydurma]-gerçəklik ziddliklərinin bir-birini qarışdırığı, ya da eyni anda yaşadığı pluralist və eynivaxtlı [simultaneous] bir həqiqət anlayışını əks etdirir” [3, s.9].

Əsərdə [uydurma]-gerçəklik anlayışı vəhdət təşkil edir. Bir-birini qarışdır. Nadirən ayrılıb özünü göstərir. Oxucunu matna çəkir və oxucumərkəzli davam edir. Beləliklə, postmodernizmin prinsipləri ustalıqla mətnə təbiiq olunur.

Qeyd edək ki, “zaman, xüsusilə fantastik quruluşlu ədəbi mətnlərdə saat, ay, il, gün kimi təqvim zamanının parçaları olaraq konkret və müərrəd qəbulun bir parçası ola bilər. Mövsümlər də fantastik quruluşun obyektivliyini göstərən bir həqiqətin parçası ola biləcəyi kimi, alt mətdə verilmək istənilən romantik atmosferin tamamlayıcı ünsürü ola bilər. Bu səbəblə mövsümlər, bəzən fantastikanın zaman detallarını göstərən, yaxud həqiqi atmosferi tamamlayan, kosmik mənada zamanın keçişini, romandakı həyatın dəyişməsinə bildiren bir göstərici ola bilər. Bəzən də romanın romantik atmosferini, xarakterlərin psixoloji hallarını tamamlayan bir dekorasiya olaraq görünə bilər” [3, s.10].

“Kamal Abdullada fəsilərin ardıcılığı ustasına pozulur. “Payız”ın davamı “Yay”, “Qış”ın davamı “Payız” ola bilər. Və ya əksinə. Özü də bu “davam”lar bir dəfə yox, sonsuzluğa qədər davam edə bilər. Bu, müəllifdə roman təfəkkürünün hüdudsuz və sonsuz olmasını göstərən əmkərdəndir” [4, s.12-13].

Fikrimizə, bioqrafik məlumatların ustalıqla səpildiyi postmodern roman daxili [ruhsal, mənavi] dünya və real həyatın ustalıqla vəhdətdən toxunub.

“Həsən müəllimin kabineti böyük və işıqlı otaqdan ibarət idi. Dörd tərəfdən kitab, jurnal-dəftərlə dolu şüşəli və şüşəsiz kitab şkafları, divarlardan asılmış kitab dolabları var idi. Bir divara [bu divara Həsən müəllimin yazı masası dırmaşığı] Orta əsrlərə aid Avropa və Asiya ölkələrinin xəritəsi vurulmuşdu” [2, s.26].

Həsən müəllimin kabinetinin təsvirində adama əla gəlir ki, Orta əsrlərə aid Avropa və Asiya ölkələrinin xəritəsi modern dünya ilə orta əsrləri eyni anda özündə ehtiva edir.

Təsvirlərin dolğunluğu bu hissi yazıdır ki, sanki əsərdəki kabinet yazıcının çox tanıdığı və hər gün nəfəs aldığı mühitdir. Romani oxuyan hər kəs əsərdə Kamal Abdullanı axtarır.

Bioqrafik məlumatlarla seçilən roman haqda İsa Həbibbəyli yazır: Kamal Abdulla “Sirlərin sərgüzəşti” romanında Hacı Mir Həsən ağa Səyyahın onun özü olduğunu bildirməklə, bu vaxta qədərki əsərlərində, xüsusən “Səhrəbazlar dəərəsi” romanında təsvir etdiyi Səyyahın özündən “bəddii obraz” niqabını gö-

türmüşdür. Fikrimizə, Kamal Abdullanın tədqiqatçıları onun yaradıcılığını tədqiq edərkən, məsələnin bu cəhətinə diqqət yetirməklə məsələlərə yenidən qiymət verməli olacaqlar” [5, s.6].

Yazıcı bir müsahibəsində vurğulayır: “Bütün yazılar da əslində müxtəlif personajlar, prototiplərdir. Basat da monom, Topəgöz də... Dədə Qorqud da monom, Şir Şəmsəddin də... Bəzən məni tənqid edərdilər ki, Kamal Abdullanın çoban obrazı alim kimi danışır. “Unutmağa kimsə yox” romanında Bəhrəm kişi uzaq qalaktikalardan, paralel dünyalardan söhbət açır. Bəli, belədir. Çünki o da monom” [6].

Ədəbiyyatşünaslığa son illərdə daxil olan, yeni termin kimi səsləndirilən postmodern romanın əsas meyarlarından biri də, keçmiş edilən istinadlar, gəndərişlər, işarələrdir.

Mənbələrdən aydındır ki, mətinlərarasılıq və ya intertekstuallıq anlayışını Mixail Baxtin elmə gətirib. Mətinlərarası əlaqələr, ən ümumi tərifləyib bir mətnin özündən əvvəl yazılmış mətnlərlə olan əlaqəsi qanununa söykənir. Mətinlərarasılıq postmodernizmin mətni təhlil etmə üsullarından biri kimi son dərəcə vacibdir.

Bu kontekstdə əsərdə ənənə və postmodern kosmopolitanlıq paralel inkişaf *trayektoriyası* çıxır. Oduncu Əhmədinin, Topəgözün, Banuçiçəkə Beyrayın siri oxucunu ananın dərini qatlarını dərk etməyə çağırır. Postmodern romanda xalqın mənimlədiyini folklor nümunələrində yer verilir, yaxud dekonstruksiya olunaraq mətnə yerləşdirilir.

“Mətinlərarasılıq anlayışına görə, hər mətn mənalarnın mozaikası olaraq qurulur və hər mətn digər mətnin transformasiyasıdır.

Kamal Abdulla “Sirlərin sərgüzəşti” romanında “Kitabi-Dədə Qorqud” motivləri əsasında yazılan hissələrdə, dastana postmodern baxışbucağı sərgilənir.

Akademik İsa Həbibbəyli qeyd edir: “Sirlərin sərgüzəşti” romanındakı “Kitabi-Dədə Qorqud” motivləri “Gizli Dədə Qorqud” və ya “Kitabi-Dədə Qorqud”un poetikasına giriş” monoqrafiyalarında haqında bəhs olunan elmi ideyaların yaradıcı şəhəldə inkişaf etdirilməsi roman variantıdır. Beyrəklə Banuçiçəyin “savasında” dastanda olduğu kimi, Basatın deyil, Ba-

nuçıçək xanımın qalib gəlməsi ideyası, yaxud dastandan fərqli olaraq Təpəgözün "yunan adalarının gəlmə" və müəyyən insani keyfiyyətlərə malik varlıq olması mətləbləri Kamal Abdulları uzun illər ərzində məşğul edən məsələlər sırasındadır. "Sirlərin sərgüzəşti" romanında həmin məsələlərdən söz açmaqla o, öz versiyasının müəyyən həyatı əsaslara malik olduğunu göstərmis, irəli sürdüyü mətləbi və ya ideyanı daha da kütləviləşdirməyə çalışmışdır" [5, s.6].

"Təpəgözlər oğuz diyarına uzaq-uzaq elərdən gəlmə idilər. Şöcorəsi uzaq yunan adalarına gedib çıxırdı" [2, s.99].

Gerçəkdən də, bu kimi motivlər ədəbiyyatın əsaslarının diqqətində olmuşdur.

Antik mənbələrdə Şərçin Qorbo mədəni təsirini ilə bağlı kifayət qədər məlumatlar mövcuddur: "Qədim yunan mifologiyasında bəzi yunan tayfalarının və məşhur nasillərinin məşəyi qədim Şərçlə bağlıdır. Yunan ədəbiyyatında bir sıra epik motivlər də Şərçlə bağlıdır. Bu baxımdan "Odissəya"da Siklop-Polifem haqqında hekayət maraqlıdır. Təkgözlü [Təpəgöz] nəhəng varlıqlar haqqında rəvayətlər dünya xalqlarının, xüsusilə qədim türklərin şifahi ədəbiyyatında olan süjetlərdir" [7, s.3-4].

Bu cür süjetlərə bağlı mülahizələrə biz filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rafiq Babayevin "Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri" [Naxçıvan folkloru materialları əsasında] adlı dissertasiyasında da rast gəlirik: "Qırğızlar "təkgözlü divi" Məlgün, yəni Məlnun, qaçaqlar isə Denegoz adlandırılır. Yunan, Hind və digər mənbələrdə onunla bağlı maraqlı məlumatlar var. Azərbaycan folklorunda Təpəgözə münasibət daha maraqlıdır" [8, s.46].

"Kökləri ilkin mifoloji dünyagörüşünə gedib çıxan "Kitabi-Dədə Qorqud"u ilk dəfə tədqiqatçı cəlb etmiş alman şərqşünası Fridrix fon Ditsin fikrinə görə, buradakı bəzi mifoloji süjetlər, məsələn, Təpəgöz süjeti qədim Yunanıstanda bir çox analogi süjetlərin yaranmasına [Siklop] təkan vermişdir" [9, s.2].

Doğrudan da dastan, mif və ənənədən, folklorlardan gələn mətnlər Kamal Abdullanın qələməndə transformasiyaya uğrayır. Ortaya çıxan mətnlər bizi bir əsər, orijinal mətnə təkrar baxmağa, mürcəci etməyə sövq edir. Bir növü var

olan tendensiyalarla hesablaşmaz. Öz nəzəri-estetik, bədii, məntiqi prinsiplərini yaradır.

Necə ki, Rosenauya görə, postmodernizm istər siyasi, istər dini, istər ictimai xüsusiyyəti olsun, bütün qlobal, hər şeyi əhatəedici dünyagörüşlərinə meydan oxuyur.

Marksizmi, Xristianlığı, Faşizmi, Stalinizmi, liberal demokratiyanı, dünyəvi humanizmi, feminizmi, İslamı və müasir elmi eyniləşdirər və bunların bütün suallarını əvvəldən təxmin edib təyin olunmuş cavablar verən söz mərkəzi, aşırı və totalitar izahlar olduqlarını söyləyərkən, hamısını əlinin tərsiylə itələyər və həyatı tamamilə şərh və istiqamətləndirmə iddiasındakı əzəllik, bərabərlik, ədalət, təkamül, rəşadət kimi Aydınlanan və ya Aydınlanmış əvvəli idealların hamısının metafizik olduğu və bütününün etibarlılığını itirdiyini irəli sürür. Bu mənada Lyotard, "gəlin bütününü qarşı bir döyüş başlaq, gəlin təqdim edilə bilməyən şahidlik edək, fərqlilikləri təsirli edək deməkdədir.

Tarixdən, ənənədən yararlanan postmodern roman var olan gerçəkliyə həqiqət qatmaz, yeni bir qurğu, fantastik dünya yaradır, baxış-bucağı formalaşdırır, mədəlin görünməyən üzünü gün işığına tutar və oxucunun beynini qarışdırır. İki yol ayrımında buraxar. Və yazar arxasını döndürülərək oxucudan uzaqlaşar. Oxucu postmodern labirintdə mətnlə təkbəxək qalar.

Kamal Abdulla yaradıcılığı bu kontekstdə uğurlu eksperiment və nailiyyətdir.

Qeyd edək ki, doğrudan da, "hər mətn əslində özbaşına mövcud deyil, əksinə başqa kodlar və mətnlərin içindədir" [10, s.208].

Daha sadə şəkildə ifadə etsək, intertekstual qeyd, mətn, mətni oxumaq müstəqil və hər şeyin mətnin öz içində olduğu insanın bir sistem deyil, başqa mətnlər və başqa oxunuşlar da var deməkdir. Və əslində hər bir mətn digər mətnlərlə əlaqəsində mövcuddur.

Bu baxımdan müəllif vahid xətdə multitəsvis qurub. Bu süjet bölündükə-bölinür. Durmadan davam edir. Və sanki bu süjetin əvvəli, sonu yoxdur. Bu süjet labirintin özüdür. Bu labirint dairəvidir. Çıxmaq sokaqdur.

Hətta fasilələrin döngüsü belə dairəvidir.

Umberto Eko kimi intellektual mətnlər yaradan və tarixi, folkloru, dili yaxşı bilən Kamal Abdulla irsi həyretəmiz bir elmi eksperimentləri və elmi-bədii intellektuallığı özündə ehtiva edir.

Bilindiyi kimi, "intellektual anlayışı ilk olaraq XIX s.ın sonlarında Fransada Emile Zolanın Dreyfus hadisəsi sonras yazdığı "Günahlandırma" məqaləsi ilə siyasi ədəbiyyata daxil oldu. O dövrə Zola, Yəhudi mənşəli Fransız zabıt Alfred Dreyfusun casusluqla günahlandırılması ilk üsyan edən yazar olmuşdu.

Ardından bir çox yazar və elm adamı da Dreyfusu dəstəkləyən məlumat imzaladılar. Sağçı mətbuat isə bu məlumatı "intellektual məlumat" olaraq adlandıraraq tənqid etdi" [11, s.236]. Başlanğıcda mənfə qələrdə təqdim olunan bu qavram sonralar hörmət duyulan çərçivəyə əsaslandırıldı. Və daha sonra postmodernizmdə intellektuallığın forması dəyişdi. Və postmodern intellektuallara ortaya çıxdı. Modernizmin intellektuallığı ilə, postmodernizmdə intellektuallığı fərqlidir. Aydınlanmış və modernizmə əleyhdarı postmodern intellektual hücumları XX əsrin ortalarından etibarən yüksəlişə keçmiş [12, s.222] və intellektuallığı yeni ölçü qazandırmışdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, postmodernizmin ən əhəmiyyətli nümunələrini dünya ədəbiyyatına bəxş edən Ekonun yaratdığı mətnlər intertekstual qeyd baxımından maraqlıdır.

"İntertekstual qeyd [intertextuality] tərifi və məna fəntilini ən çox hiss edən terminlərdən biri olaraq diqqət çəkir. Bütöv bir quruluşa salınması məqsədilə bir ədəbi mətnə həm ədəbiyyat sahəsindən, həm də başqa sahələrdən mətn parçalarının daxil edilməsi şəkildə ümumi mənada izah edilən intertekstual qeyd, çərçivəsi, sərhədi tam mənası ilə ortaya qoyulmamış bir metod olaraq qarşımıza çıxır.

"Anlayış, ilk olaraq 1965-ci ildə fransız yazıçı Culiya Kristeva tərəfindən ortaya atılmışdır" [13, s.89].

Fransız yazı elmi və izahının qabaqcıl nümayəndələrindən Gerard Genette, "Palimpsest (Palimpsestuslar)" adlı əsərində "mətnlərarasılıq" mövzusunun "ötmətinsəllik" (trans-textuality) başlığı altında araşdırır və bu tədqiq

qatın mərkəzinə "irəlmətinsəllik" (hypertextuality) anlayışını yerləşdirir [14, s.145].

Beləliklə, intertekstual qeyd postmodern əsərlərin əsas komponenti kimi ortaya çıxır.

Postmodern mətnlərin bir çoxunda görülən axtarış məfhumu, hadisələrin bir axtarış xətti ətrafında baş verməsi, oxucunun da bunun bir parçası halına gətirilməyə çalışılması populyardır. Kamal Abdullanın "Yarımqız Əlyazma" əsərində də biz eyni motivlərin parçasına çevrilirik. "Yarımqız əlyazma" romanında da Bayandır xanın qurduğu istintaq fonunda hadisələr cərəyan edir. Bu istintaqda da sorğu keçirilir. Günahkar axtarılır. Hər iki əsərdə istintaq quran əslində məsələni anlayır, məğzini lap yaxşı bilir, ancaq bu axtarışda məqsəd dərinliklərə getməkdir bəzən bu sübut axtarışına çıxmaq onun beynini qarışdırır. Hər iki əsərdə gerçək günahkar mükəmməl şəkildə oxucudan gizlədir. Oxucu da yazara qoşulub günahkar axtarır. Hər iki əsərdə yazar eyni mətləşdirdiyi tarixin əsl mahiyyətinin tədqiqatçısıdır. Eko da Kamal Abdulla da mətnin əslini yaxşı bilir.

Hər iki əsərdə döngə-döngə oxucuya əsərin hansısa əlyazmasından olduğu xətilədir.

Xüsusilə, keçmiş mövzuya yenidən diqqət çəkənə, metafizik, ikili kodlama, pastiş, labirint effekti, açıq mətn [oxucunun israrla mətnə daxil edilməsi kimi N.İ.] məsələləri K. Abdullanın yaradıcılığında geniş yer tutur.

"Sirlərin sərgüzəşti"ndə pastişdən və parodiya istifadə olunub. Bəzən əsəri oxuyarkən elə zənn edərsən ki, "Şehribazlar dərsi"ndəyəm. Məsələn:

"Görüməz tərənin qarşı tərəfindən [yolun o biri tərəfindən] bir dora açılırdı. Dərgə vadi kimi uzanırdı. Dərənin səhri var idi. Dərədə yaşıyanlar var idi. Bunlar səhrəbaz idilər. Onlar dərgəbəyü ora-bura sapalmaları məğaralarda [hücrələrdə] yaşayırdılar. Dərənin adı ətrafa cəfə belə də yayılmışdı. Səhrəbazlar dərsi" [2, s.123].

Postmodernist izahatda iki növ yanaşma vardır:

Birincisi, "seçmə/əlitist" meylidir ki, seçmə oxucu üçün yazılan mətnləri əhatə edir.

İkincisi "sürəvi" oxucuya kitab edən "populist" meylidir. İntellektual mətnlər müəllim

fi kimi Kamal Abdulla üslubunu qavramaq, mətnin dərinliyinə nüfuz etmək üçün mütləq olmaq vacib şərtidir.

Sorraf Balaxan qeyd edir ki, Kamal Abdullanın zaman baxımından əvvəlki romanlarında olduğu kimi, bu romanda da hər kəs öz sirrinin qurbanı olur:

- Oduğunu açdığı sirr çəkib öz içində əridir, odunçunun arvadının sirrinin faş olması onun ruhunun insan cismində yaşamağa son verir.

- Ürəyində yaşatdığı, kimsəyə etiraf etmədiyi, hər gün əzablar içində qıvrıldığı qariblik əzabı, vətən intizarı və bir də atası Poscydonun ona bəxş etdiyi tək gözünün atdan olması sirrini vallaşqların bilməsi Təpəgözü qurbana çevirir və s. [15, s.21].

"Bir çox bədii əsərlərdə diqqət nə olur-olsun, gəlib hansısa sirin üzünə yönəlir, bu sirr – diyiün, sanki qəhrəmanın, personajın mübhəm bir cəhətini, onun üçün ən dayarlı olan bir nəsnəni gizlədib saxlayır. Bu sirr bəzən personaj üzünə yox, hansısa əşya – detal üzünə də yüklənir, dövr və narrativin tipindən asılı olaraq müəllif bunun açımına ya diqqət yetirir, ya da bunu oxucunun ixtiyarına tapşırır, ikinci halda həmin sirr bütün əsər məkanında karusel kimi fırlanır [yaxud belə bir effekt yaradır], bədii mətnin bir sıra detal və motivlərinə toxunur, bəzi nəsnələrin altında yarıların qaysaq bağlaması bilinir, yəni üzə çıxır. Birinci halda isə bədii mətnin funksionallığı sayəsində adıçəçən sirr narrativin özünə çevrilir" [16].

Çoxluquluq anlayışı, bir ədəbi mətnin digərindən müstəqil olmadığını, özündən əvvəlki dövrlərin estetik dəyərlərinə lağ edərək [parodi] yixma arzusu, romanı üstqurğu bir oyun olaraq görmək yanaşması, postmodernist yazarı montaj və kollaj üsullarına sövq edən səbəblər olaraq sıralana bilər [7, s.21].

İntellektual postmodern romanların əksəriyyətində gözəmlədiyimiz əlyazma, risalo, sirlə mətn mövzusu burada da var:

"Hacı Mir Həsən ağa Soyayə yenicə yazmağa başladığı risalənin başlanğıcını bu cür yazdı və qoləmi qarşısındakı mizin üstündə qələmdana qoydu. Bir xeyli bu yazdığı mənər-

dan seyr ələməklə məşğul oldu. Bir az sağa başını əyib baxdı, bir az sola əyib baxdı" [2, s.21].

Yaxud: "Uca olan Allah mənim könlümə ilham verdi və mən bu risaləni yazmağa həvələndim. İndiyənə qədər sirlərin sargüzaştı deyərəkən bir şəxsə məxsus sirinə nə cür başladığını, nə cür var olduğunu düşünübülər. Çünki sirr də adam kimi doğulur, yaşayır və yox olur. Amma belə olarkən adamdakı kimi sirin ruhu da onun cismilə əlaqəsini ölmədən sonra birdəfəlik kəsməlidir. Halbuki, sirin ruhu ölmədən sonra da öz yaşamağına davam edir. Bəs əgər belə isə sirin ruhunun sargüzaştı sirin ölmədən sonra nə cür baş verir?" [2, s.21]!

Qeyd edim ki, "Uca olan Allah mənim könlümə ilham verdi" ifadəsi dahi təsəvvüf ustadlarına xas olan bir ifadədə kimi dini mətlərdə də, yer alır.

Nemətullah Naxçıvaninin digər təfsirlərə müraciət etmədən yazdığı "Qurani-Kərim" in elmi-nəzari şərhli olan "Əl-Fəvəh-ül-İlahiyyə vəl-Məfatih-ül-Qeybiyyə" ["Quranın kölmə və hikmətlərini açıqlayan Qeybin açarı və ilahi fəhi"] əsərində belə bir hissə mövcuddur:

"Allah-Taalaya and içirəm ki, bu fəqir və vacib olmayan qardaşım, bu əsəri qələmə alarkən, bir sıra xülasə və sandıqlara müraciət edərək yazan, Yaradan və yaradılanlardan bəhs edərək səhvə yol verən saxta sofilərdən deyildir. Əsərdə nə varsa, hamısı Allah-Taalının bəxş etdiyi ortaya çıxardığı dəyərli izahlardır. Bu əsər Quranın kölmələrini izah edir" [18].

"Sirlərin sargüzaştı"nda mif və reallıq çulğalaşır, hansının mif, hansının gerçək olduğunu müəyyən edə bilmərsən, hətta bir məqamda oxucu özü də yaddaşını itirmiş kimi olur. Bu yaddaşın itməyi həm də yaddaşın qaytmasıdır, çünki yazıcının dediyi kimi, düzensizliyin özündə də bir düzən var" [6].

Filologiya elmləri doktoru Salidə Sərifova yazır: "Mifologema – postmodernistlərin əsərlərində postmodernizmin poetik əsası kimi bir sıra səciyyəvi əlamətlərə istinad edən əsas detal kimi götürülsə də, yalnız detal mifoloji təfəkkürün transformasiyasını stimullaşdıraraq mifsimulyakr əmələ gətirən istiqamət elementlərinin məcmusu kimi reallığın itməsinə işarə edən postmodern estetik sisteminin bir həlqəsidir.

Mifoloji təfəkkürün transformasiyasını stimullaşdıraraq mifsimulyakr köhnə mifləri solğunlaşdırır. Köhnə miflərin yerini isə müasir versiyalar tutur" [19, s.54].

"Kitab dolablarının arasında isə bir tutuquşu müqovvası, sanki bilərəkdən gizlədilmişdi. Hər adam onu görə bilməzdi. Müqovva o qədər öz orijinalına bənzəyirdi ki, bəziləri [kabinəyə yeni girənlər] əvvəl-əvvəl onun haqiqətən canlı olduğunu inanırdılar. Hətta belə bir şeyə gazirdi ki, [yənə də kabinetə təzə girənlər arasında] Həsən müəllim öz qaribə xəstəliyindən əvvəl [bəlkə də, xəstələnəndən sonra] bu aləbəzək müqovva ilə canlı quşla danışan kimi danışırmış. Guya Həsən müəllim soruşmuş, Tutuquşu da ona cavab verirmiş" [2, s.26].

Maya mifologiyasıdan tutuquşu, Mussolinin tutuquşu, Floubertin tutuquşu, "Tutınma"daki tutuquşu kimi məsələlərə diqqət etsək görürük ki, yalnızca Şərqdə deyil Qərbdə də, yalnız adamların həyatında, yaradıcılığında dərdləşdikləri, sonradan mifləşmiş tutuquşu obrazı mövcuddur.

"Payızı yağışının ruh təmizləyən səsi altında Hacı Mir Həsən ağa Səyyahı yavaş-yavaş huş apardı və o, mürgü vurmağa başladı. Nə zaman yuxuya getdiyindən xəbəri olmadı. Yuxusunda aləbəzək bir tutuquşu gördü" [2, s.97].

Winnicottun qiymətləndirməsi "insan nə üçün oynayar?" sualının cavabıdır. Oyun başkası ilə bilmə imkanını, başka bir şüura bürünmə imkanını təmin etdiyi üçün oynayan və əhəmiyyətlidir. Forrester də oyunun dünyəvilikdən, ziddiklərdən sıyrılmanın avtonom bir sahədə zamanı təxirə salmanın yolu olması səbəbiylə oyunu insanın dünya qarışıqlığı qarşısında nə-

fəslənə bildiyi bir dayanacaq olaraq görür [20, s.100].

Kamal Abdulla "Sirlərin sargüzaştı" romanında bir çox belə dayanacaqlar vardır. Və əsərdə yaradılan obrazlar fərqli sirlərə bürünür. Real həyat, orta əsrlər folklor, fantastika, magiya bir-biri ilə vəhdət təşkil edir.

Postmodernlər artıq özlərindən əvvəlki mənada gerçəyi itirib, gerçəyi oyun, ya da oyunu gerçək qəbul eddiklərdən oyunlaşdırırlar.

Romani oxuyarkən illuziyalar, ilqimlər qovşağında gerçək itir. Məkan və zaman qarışır.

Folklor ilə magik realizm arasında da möhkəm bir bağ vardır. Məsələn Srikanth, magik realizm sahəsində qələmə aldığı məqaləsində, xalq ədəbiyyatı ünsürləri və əfsanələri istifadə etmənin, magik realizmin əhəmiyyəti xüsusiyyətlərindən biri olduğunu vurğular" [21, s.133].

Magik realizmdə hadisələr adı hal kimi təsvir olunur. Səbəbsiz hadisələr sıralanır. Heç bir səbəb yoxkən qeyri-adi hadisələr baş verir: Əsərdə Həsən müəllimin otağında peyda olan hərlər buna misal ola bilər: "O, kağız qalağının üstündən bir vərəq kağız göttürdü, diqqətlə nəzərdən keçirməyə başladı. Onun gözləri qarşısında ərəb hərliləri yazılmış yazılar üzə çıxıb gürünməyə başladı".

Nəticə. Nəticə olaraq qeyd edək ki, roman postmodernizmin əsas xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edir. Ənənə və postmodernizm paralellikləri ilə şəxslənən mətn postmodern Azərbaycan romanının inkişaf və püxtələşməsi aspektindən son dərəcə əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. G.S.Özot. Postmodern romanda anlatıcı, zaman və məkan yapısı. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer, 2012.
2. K.Abdulla. "Sirlərin sargüzaştı". Bakı, 2019.
3. H.Öner. Dört roman eksenində cədəbiyyatı dörd məvsimin incelenməsi. ulakbilge, 2017, Cilt 5, Sayı 17, Volume 5, Issue 17.
4. Qaraxanoğlu M. Mətn tutuquşu deyilmi?! "Ədəbiyyat qəzeti", 2019, 17 avqust.
5. İ.Ə.Həbibbəyli. Sirlərin sargüzaştılarından katarsisə// "Ədəbiyyat qəzeti", 5 yanvar 2020-ci il
6. http://525.az/site/index.php?name=xcbcr&duzelis=0&news_id=135782&fbclid=IwAR3u0Q6NgT8QOW0cK6sFfE0QdcJRC0a8vd_NG7Uv-7qZ0oW14dnKC35CGMfsc.tab=0
7. C.Q.Nağıyev. Qədim Şərq ədəbiyyatı tarixi. Bakı, "Şərq-Qərb", 2004.

8. R.T.Babayev. Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri (Naxçıvan folkloru materialları əsasında). filol. üzrə fəlsəfə doktorluq dissertasiyası, Naxçıvan, 2008.
9. H.H.Araslı, Ə.M.Dəmirçizadə, M.M.Arif, M.H.Təhməsi. Bəraət. "Dədə Qorqud" dastanları // "Kommunist", 1957, Bakı, mart 26.
10. A.N.Karimova, T.T.Qəhrəmanova. Kütləvi medianın semiotik kodları. Bakı Universitetinin Xəbərləri. [Humanitar elmlər seriyası, №1].2015.
11. T.Tinur. Habermas Okumak. 3-cü tiraj. Yordam, İstanbul, 2012.
12. R.C.H.Stephen. "Explaining Postmodernism: Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault". Australia and New Zealand edition: Connor Court Publishing, 2019.
13. J.R.Kristeva. Bachtin, das Wort, der Dialog und der Roman. Übersetzt von Michael Korinman und Heiner Stück. In: Ihwe, Jens [Hrsg.]: Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven. Band 3: Zur linguistischen Basis der Literaturwissenschaft II. Frankfurt/M. 1972 [Ars poetica 8].
14. G.Allen. Intertextuality. Londra, Routledge, 2000.
15. S.H.Balaxan. "Sirlərin sərgüzəşti" haqqında qeydlər. "Ədəbiyyat qəzeti", 2019, 26 oktyabr.
16. <https://edebyyatqazeti.az/news/edeby-tenqid/5339-sirlerle-oyun-yaxud-nesr-mekaninda-sirlerin-oyunu>
17. Cətişli, 2001, Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
18. <http://www.scrqppisi.az/index.php/humanitar/m-d-niyy-v/14630-baba-nemaettullah-nakhch-vaninin-shah-aseseri>
19. Ş.Ş.Şərifova. Çağdaş Azərbaycan postmodern romanı. Bakı, "Elm və təhsil", 2015.
20. J.V.Forrester. Hakikat Oyunları, Çev.Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1999.
21. M.Blanchot. Öteye Adım Yok Ötesi, Çev:N.Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

THE NOVEL OF "THE ADVENTURE OF THE MYSTERIES": THE PROBLEM OF CHARACTER, TIME AND SUBJECT IN POSTMODERN LABYRINTH

Summary

In Kamal Abdulla's "The Adventure of Mysteries", the plot develops on two parallel lines. While reading the work, the future looks hazy on the background of the present and the past. It is impossible to predict the end of the work in particular. This can be considered the success of the author. The novel has reflected the features of postmodernism. The novel is characterized by a richness of intertwined plots, themes, meta-submission, device [fiction] which are particular to postmodern prose technique. The introduction and progress of the work takes the reader to an unknown and at the same time well-known time for him very well. Parts of the novel, divided by chapter techniques, force the reader to distinguish mystical repetitions from the artistic circulation of reality. This makes people think directly. Intertextual communication and the variety of fiction, intelligence and informativeness determine the perception of the exemplary reader.

As is well known, "postmodern novels, in which often use intertextual communication and superstructure techniques, focus on expression rather than on the subject, and benefit from history by combining fiction with historical facts, are able to attract attention with their extraordinary foreign fiction.

Key words: Kamal Abdulla, "The Adventure of Mysteries", postmodernism, parallelism, labyrinth, comparison, novel

РОМАН «ПРИКЛЮЧЕНИЕ ТАЙН»: ПРОБЛЕМА ОБРАЗА, ВРЕМЕНИ И ТЕМЫ В ЛАБИРИНТЕ ПОСТМОДЕРНИЗМА

Резюме

В "Приключении тайн" Камала Абдуллы сюжет развивается на двух параллельных линиях. Читая произведение, на фоне сегодняшнего и прошлого будущее кажется туманным. Точно предсказать конец произведения невозможно. А это можно считать успехом автора. Роман отражал особенности постмодернизма. Роман отличается богатством внутренних сюжетов, тем, метатекстов, устройств [фантастики], присущих технике постмодернистской прозы.

Ведение и ход произведения ведут читателя в неизвестное, и тем менее в хорошо известное им время. Разделы романа, разделенные техникой, заставляют читателя различать мистические реалии, художественную циркуляцию реальности. А это побуждает человека думать напрямую. Разнообразие текстовых связей и

художественной литературы, интеллекта, информативности определяют ракурсы образного восприятия читателем.

Как известно, «постмодернистский роман, в котором часто используются техники межтекстового общения и наложения, сосредоточенные на выражении, а не на предмете современных романов, и используют историю, комбинируя художественную литературу с историческими фактами, способны привлечь внимание своей необычной внешней фантастикой.

Ключевые слова: Камал Абдулла, «Приключение тайн», постмодернизм, параллельность, лабиринт, сравнение, роман